

1. Πώς αντιλαμβάνεσθε το περιεχόμενο του όρου φυσική ευλωτία;

Ακόμη και στο στενό κοινωνικό μας περιβάλλον όλοι έχουμε γνωρίσει ανθρώπους με έμφυτο το χάρισμα του λόγου. Μερικοί απ' αυτούς δεν έχουν καν τις στοιχειώδεις γραμματικές γνώσεις, και όμως διαθέτουν μια **φυσική ευλωτία** που μπορεί εύκολα να γοητεύσει και να πείσει. Ο ειρωνικός χαρακτηρισμός «αγράμματος δικηγόρος» που αποδίδεται κάποτε σ' αυτούς δεν είναι χωρίς σημασία, αφού θέτει εμμέσως το πρόβλημα της αξιοπιστίας της ρητορικής όπως το έθεσε ο Πλάτων.

2. Ποια στοιχεία παραδίδονται σχετικά με τον Λυσία (τόπος γέννησης, καταγωγή, μόρφωση);

Ο Λυσίας γεννήθηκε στην Αθήνα περίπου το 445 π.Χ. Ήταν γιος του Κέφαλου του Συρακόσιου και εγγονός του Λυσανία. Είχε αδελφούς τον Πολέμαρχο και τον Ευθύδημο. Ο πατέρας του πείστηκε από τον φίλο του Περικλή, τον διάσημο πολιτικό, να αφήσει την πατρίδα του και να εγκατασταθεί μόνιμα στην Αθήνα, όπου και έζησε ως μέτοικος τριάντα χρόνια ασκώντας το επάγγελμα του ασπιδοποιού.

Ο Κέφαλος χάρη στην ευπορία του και τη γνωριμία του με εξέχοντες πνευματικούς άνδρες της Αθήνας (στο σπίτι του διεξάγεται ο διάλογος της πλατωνικής Πολιτείας) έδωσε σωστή αγωγή και επιμελημένη μόρφωση στα παιδιά του.

3. Ποιο είναι το περιεχόμενο του προοιμίου ενός ρητορικού λόγου;

Προοίμιον είναι η αρχή του ρητορικού λόγου. Σύντομα ο ρήτορας ενημερώνει τον ακροατή επί του θέματος και προσπαθεί να εξασφαλίσει την εύνοια και την προσοχή του. Σπανίως ρητορικός λόγος αρχίζει χωρίς κάποιο είδος προοιμίου. Μετά το προοίμιο συνήθως ακολουθεί η πρόθεσις, σύντομη δηλαδή έκθεση του θέματος.

4. Ποιος και πώς άσκησε ιδιαίτερη επίδραση στην εξέλιξη της ρητορικής στην Αθήνα τον 5ο αι. π.Χ.;

Εκείνος που άσκησε ιδιαίτερη επίδραση στην εξέλιξη της ρητορικής στην Αθήνα τον 5ο αι. π.Χ. ήταν ο **Γοργίας ο Λεοντίνος** που έφθασε στην Αθήνα το 427 π.Χ. και είχε μαθητές επιφανείς Αθηναίους. Καλλιέργησε την πολιτική και ιδιαίτερα την επιδεικτική ρητορεία. Αποβλέποντας στην πειστικότητα του λόγου μελέτησε τη σημασία που έχει η τρέχουσα πολιτική, κοινωνική και ψυχολογική συγκυρία, η κατάλληλη δηλ. για κάθε λόγο περίπτωση, ο «καιρός». Η ρητορική του, διανθισμένη ή και κυριολεκτικά φορτωμένη με

σχήματα, τα «γοργία» σχήματα (πάρισα, ομοιοτέλευτα, παρηχήσεις, αντιθέσεις κ.λπ.), είχε σκοπό να καταπλήξει και να γοητεύσει προσεγγίζοντας τα όρια του ποιητικού λόγου. Κάποτε βέβαια γίνεται φορτική και κουράζει.

5. Πού ανιχνεύονται στοιχεία φυσικής ρητορείας εκτός από τα ομηρικά έπη και πώς το δημοκρατικό πολίτευμα συνέβαλε στην αξιοποίηση αυτού του χαρίσματος; Να αναφέρετε σπουδαίους φυσικούς ρήτορες.

Στοιχεία φυσικής ρητορείας ανιχνεύονται επίσης σε έργα ποιητών όπως ο Σόλων και ο Πίνδαρος, αλλά και σε αγορεύσεις ιστορικών προσώπων στο έργο του Ηροδότου. Το δημοκρατικό πολίτευμα, που βασικό του χαρακτηριστικό ήταν η «ισηγορία» (ισότητα στο δικαίωμα του λόγου), έδωσε τη δυνατότητα σε πολλούς να αξιοποιήσουν το φυσικό τους ταλέντο. Τη γενική εκτίμηση για την έμφυτη αυτή ικανότητα επισημαίνουν ονόματα όπως Αρισταγόρας, Ευαγόρας, Πρωταγόρας, Πυθαγόρας κ.λπ.

Σπουδαίοι φυσικοί ρήτορες ήταν ο Θεμιστοκλής και ο Περικλής οι οποίοι φαίνεται πως προετοίμαζαν επιμελώς τις αγορεύσεις τους. Ο Περικλής μάλιστα, λόγω των σχέσεών του με τους σοφιστές, ίσως είχε και κάποιες θεωρητικές γνώσεις ρητορικής τεχνικής. Πάντως δεν φαίνεται να έγραφαν τους λόγους των και κανένα κείμενό τους δεν έχει διασωθεί όπως ακριβώς εκφωνήθηκε.

6. α) Ποια εικόνα παρουσιάζει ο Μαντίθεος για τον εαυτό του στο δικαστήριο;

β) Ποια στοιχεία του Ύπερ Μαντιθέου λόγου του Λυσία προσδιορίζουν τον χρόνο απαγγελίας του;

Ο Μαντίθεος βρίσκει την ευκαιρία να μιλήσει διεξοδικά για τη ζωή του με πειστικότητα και αξιοπρέπεια. Εμφανίζεται ως τίμιος αδελφός, ενάρετος άνθρωπος, γενναίος στρατιώτης και χρηστός πολίτης.

Ο λόγος αυτός θεωρείται από τους καλύτερους του Λυσία, διότι ο δεινός αυτός λογογράφος με το χάρισμα της ηθοποιίας του απεικονίζει αριστοτεχνικά τον πελάτη του.

Ο χρόνος της απαγγελίας του δεν είναι γνωστός. Από στοιχεία όμως του λόγου, όπως α) η μνημονευόμενη εκστρατεία στην Κόρινθο το 394 π.Χ., β) άλλες εκστρατείες και φρουρές που φθάνουν μέχρι το 392 π.Χ. και γ) η αναφορά του Μαντιθέου στον Θρασύβουλο που ακόμα ζούσε και φονεύθηκε στην Άσπενδο της Παμφυλίας το 389, συμπεραίνουμε ότι εκφωνήθηκε μεταξύ των ετών 392-389 π.Χ.

7. Ποιο ήταν το κυριότερο δικαστήριο της Αθήνας, πώς ορίζονταν τα μέλη του και ποια ήταν η σύνθεσή του;

Το κυριότερο δικαστήριο του Αθηναϊκού κράτους ήταν η Ηλιαία, ένα δικαστήριο ενόρκων, του οποίου μέλη μπορούσαν να γίνουν, μετά από κλήρωση, όλοι οι άνω των τριάντα ετών γνήσιοι Αθηναίοι πολίτες, αν δεν εκκρεμούσε κατηγορία εναντίον τους. Την Ηλιαία αποτελούσαν 6.000 δικαστές («Ηλιασταί») από τους οποίους οι 1000 ήταν αναπληρωματικοί. Το δικαστήριο δικάζε σε τμήματα των 201, 401, 501, κ.λπ. δικαστών ανάλογα με τη σοβαρότητα της δίκης. Ο περιττός αριθμός απέκλειε την περίπτωση ισοψηφίας. Οι δικαστές ελάμβαναν ως δικαστική αποζημίωση 2-3 οβολούς

κατά δικάσιμη ημέρα. Ο χρόνος των αγορεύσεων περιοριζόταν από ένα υδραυλικό χρονόμετρο, την «κλεψύδρα». Η ψηφοφορία ήταν μυστική.

8. Ποια υπήρξε η κριτική του Πλάτωνα για τη ρητορική; Σε ποια έργα του αποτυπώθηκε η άποψή του αυτή;

Η σύνδεσή της με τη σοφιστική είχε ως συνέπεια την αποδοκιμασία της ρητορικής από ηθική και παιδαγωγική άποψη. Η κριτική αυτή αναπτύχθηκε κυρίως από τον Πλάτωνα στους διάλογους του «Γοργίας» και «Φαίδρος».

Ο Πλάτων αρνείται να χαρακτηρίσει επιστήμη ή τέχνη τη ρητορική, αφού δεν έχει καθορισμένο αντικείμενο να διδάξει ούτε αξιόπιστη μέθοδο. Κατ' αυτόν είναι απλώς μια εμπειρία, μια ικανότητα, ένα όργανο μόνον απάτης στον χωρίς ηθικούς φραγμούς αγώνα του δημόσιου βίου. Ο ρήτορας, ακόμη και αθέλητα, οδηγείται στην απάτη, αφού δεν έχει γνώση («έπιστήμην»), αλλά γνώμη μονάχα («δόξαν») για το θέμα με το οποίο τυχόν ασχολείται.

9. Γιατί ο Πλάτων αρνείται να χαρακτηρίσει επιστήμη ή τέχνη τη ρητορική;

Ο Πλάτων αρνείται να χαρακτηρίσει επιστήμη ή τέχνη τη ρητορική, αφού δεν έχει καθορισμένο αντικείμενο να διδάξει ούτε αξιόπιστη μέθοδο. Κατ' αυτόν είναι απλώς μια εμπειρία, μια ικανότητα, ένα όργανο μόνον απάτης στον χωρίς ηθικούς φραγμούς αγώνα του δημόσιου βίου. Ο ρήτορας, ακόμη και αθέλητα, οδηγείται στην απάτη, αφού δεν έχει γνώση («έπιστήμην»), αλλά γνώμη μονάχα («δόξαν») για το θέμα με το οποίο τυχόν ασχολείται.

10. Ποια ήταν η άποψη του Ισοκράτη για τη ρητορική;

Στην οξυδερκή όσο και οξεία κριτική του Πλάτωνα απαντά ο Ισοκράτης. Υπερασπίζοντας τη Ρητορική του Σχολή επικρίνει βέβαια τα τεχνάσματα των επαγγελματιών της ρητορικής, τονίζει όμως την παιδευτική αξία της διδασκαλίας της. Υποστηρίζει ότι με τη διδασκαλία της ρητορικής, έστω όχι στηριγμένη στην ακριβή επιστημονική γνώση, αλλά στην πείρα της πραγματικότητας, μπορεί να επιτύχει στην πράξη ένα ευρύτερο παιδευτικό αποτέλεσμα. Αυτή τη γενική πνευματική καλλιέργεια, την αγωγή που έχει πρακτικούς πολιτικούς στόχους, καταρτίζοντας ανθρώπους της δράσεως, ο Ισοκράτης την ονομάζει «φιλοσοφία».

11. Γιατί η αρχαία Αθήνα υπήρξε το επίκεντρο της ρητορείας;

Αν και η Σικελία ήταν η κοιτίδα της συστηματικής ρητορικής, όμως από τα μέσα περίπου του 5ου αιώνα π.Χ. το επίκεντρό της είναι η Αθήνα όπου υπήρχαν όλες οι προϋποθέσεις για να ευδοκιμήσει. Την ευνοούσαν η δημοκρατία με τις λαϊκές συνελεύσεις και τα δικαστήρια, οι πολυλόγοι και φιλόλογοι Αθηναίοι και το μέγεθος της πόλεως, όπου αγαπούσαν να μένουν και να διδάσκουν οι σοφιστές, αυτοί οι περιφερόμενοι διδάσκαλοι ανώτερης παιδείας. Πολλοί απ' αυτούς, όπως ο Πρωταγόρας και ο Πρόδικος, δίδασκαν κάποια στοιχεία Γραμματικής και τεχνικής του λόγου.

12. Ποιος ήταν ο στόχος της δοκιμασίας και ποια θεσμικά όργανα ήταν υπεύθυνα για τη διεξαγωγή της;

Βασικό θεσμό για τη θεμελίωση και διασφάλιση του δημοκρατικού πολιτεύματος στην Αθήνα των κλασικών χρόνων αποτελούσε η δοκιμασία των αρχόντων, αιρετών και κληρωτών. Κάθε δηλ. Αθηναίος πολίτης, προκειμένου να ασκήσει οποιοδήποτε αξίωμα, έπρεπε μετά την εκλογή του να υποστεί μια υποχρεωτική εξέταση που στόχευε στο να διαπιστωθεί αν πληρούνταν οι νόμιμες προϋποθέσεις για την ανάληψη των καθηκόντων του και αν ήταν άξιος του λειτουργήματος που είχε κληθεί να αναλάβει. Η δοκιμασία γινόταν αρχικά ενώπιον της Βουλής των πεντακοσίων· αργότερα όμως προστέθηκε και ένα δεύτερο στάδιο ενώπιον του δικαστηρίου της Ηλιαίας για όσους αποδοκίμαζε η Βουλή και ασκούσαν έφεση.

13. Ποιες πληροφορίες υπάρχουν για το ταξίδι του Λυσία στην Κάτω Ιταλία; Ποια επίδραση άσκησε στο έργο του;

Μετά τον θάνατο του πατέρα του περί το 430 π.Χ. ο Λυσίας, σε ηλικία τότε 15 ετών, αναχώρησε μαζί με τον μεγαλύτερο αδελφό του Πολέμαρχο για τους Θουρίους, αποικία στην Κάτω Ιταλία, που ίδρυσαν οι Αθηναίοι το 444 π.Χ. Εκεί ο Λυσίας σπούδασε τη ρητορική κοντά στους Συρακόσιους ρητοροδιδασκάλους Τεισία και Νικία, μαθητές του ονομαστού Κόρακα. Μετά την αποτυχία της σικελικής εκστρατείας των Αθηναίων το 413 π.Χ. υποχρεώθηκε, ύστερα από επανάσταση του δήμου των Θουρίων και την επικράτηση της μερίδας των Λακωνιζόντων, να επιστρέψει μαζί με τον αδελφό του και άλλους τριακόσιους αποίκους στην Αθήνα το 412-11 π.Χ.

14. Ποιες ήταν οι απόψεις του Γοργία και του Πρωταγόρα για την αντικειμενική γνώση και αλήθεια;

Ο Γοργίας, όπως και οι περισσότεροι σοφιστές, αρνείται ότι υπάρχει αντικειμενική γνώση και επομένως αντικειμενική αλήθεια και ηθική. Ο Πρωταγόρας είχε διατυπώσει την άποψη ότι για κάθε ζήτημα υπάρχουν δύο λόγοι (απόψεις) αντίθετοι μεταξύ τους με την απαίτηση να είναι και οι δύο συγχρόνως εξίσου αληθινοί («δισσοί λόγοι»). Η ρητορική λοιπόν ως «πειθοῦς δημιουργός», ως τεχνική δηλαδή που έχει στόχο να πείσει, δεν ενδιαφέρεται να ανακαλύψει και να διδάξει τα αληθινά και τα δίκαια, αφού αυτά σύμφωνα με τις αντιλήψεις αυτές δεν υπάρχουν, αλλά να εκθέσει τα «εικότα», δηλαδή τα πιθανά, τα αληθοφανή, αυτά που μοιάζουν να είναι, κι ας μην είναι, αληθινά, φθάνει να συμφέρουν τον ρήτορα ή τον πελάτη του.

15. Ποια υπήρξε η ανάπτυξη της φυσικής ρητορείας από τον ομηρικό Νέστορα μέχρι τον Περικλή;

Η Ομηρική «ἀγορή» (η συνέλευση) είναι «κυδιάνειρα», δοξάζει δηλαδή τους άνδρες όπως και η μάχη. Στους ρητορικούς αυτούς αγώνες διαπρέπουν οι ηγεμόνες των Αχαιών και των Τρώων, ιδιαίτερα δε ο γηραιός Νέστωρ, ο «λιγύς Πυλίωνάγορητής, τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδὴ» (που απ' τη γλώσσα του έτρεχε η φωνή γλυκύτερη απ' το μέλι). Ίλ. Α, 248-249 Το φυσικό τάλαντο όμως δεν γνωρίζει κοινωνικές διακρίσεις· «λιγύς ἀγορητής» (εὐγλωττος ρήτορας) χαρακτηρίζεται και ο ασήμαντος Θερσίτης τον οποίον γελοιογραφεί ο Όμηρος στο Β της Ιλιάδας.

Στοιχεία φυσικής ρητορείας ανιχνεύονται επίσης σε έργα ποιητών όπως ο Σόλων και ο Πίνδαρος, αλλά και σε αγορεύσεις ιστορικών προσώπων στο έργο του Ηροδότου. Το δημοκρατικό πολίτευμα, που βασικό του χαρακτηριστικό ήταν η «ισηγορία» (ισότητα στο δικαίωμα του λόγου), έδωσε τη δυνατότητα σε πολλούς να αξιοποιήσουν το φυσικό τους ταλέντο. Τη γενική εκτίμηση για την έμφυτη αυτήν ικανότητα επισημαίνουν ονόματα όπως Αρισταγόρας, Ευαγόρας, Πρωταγόρας, Πυθαγόρας κ.λπ.

Σπουδαίοι φυσικοί ρήτορες ήταν ο Θεμιστοκλής και ο Περικλής οι οποίοι φαίνεται πως προετοίμαζαν επιμελώς τις αγορεύσεις τους. Ο Περικλής μάλιστα, λόγω των σχέσεών του με τους σοφιστές, ίσως είχε και κάποιες θεωρητικές γνώσεις ρητορικής τεχνικής. Πάντως δεν φαίνεται να έγραφαν τους λόγους των και κανένα κείμενό τους δεν έχει διασωθεί όπως ακριβώς εκφωνήθηκε.

16. Τι είναι τα ενθυμήματα και ποιο το περιεχόμενό τους;

Τα ενθυμήματα, βραχυλογικοί συνήθως συλλογισμοί οι οποίοι, αναλόγως των προτάσεων, των δεδομένων δηλ. στα οποία στηρίζονται, δίδουν συνήθως πιθανά, αλλά και ασφαλή κάποτε συμπεράσματα, αν βέβαια τα περιστατικά στα οποία αναφέρονται είναι πράγματι ακριβή. Διότι πολλές φορές ο συλλογισμός είναι μεν τυπικά ορθός, αλλά δεν αληθεύει το συμπέρασμα, αν ο ρήτορας αγνοεί ή αποκρύπτει την αλήθεια. Στο ενθύμημα π.χ. ότι κάποιος έχει πυρετό και επομένως είναι άρρωστος, το συμπέρασμα είναι αναμφισβήτητο, αν όμως πράγματι αυτός έχει πυρετό.

Η βραχυλογία του ενθυμήματος υπηρετεί την κομψότητα του λόγου, την οικονομία του χρόνου και δεν εκνευρίζει τον ακροατή, ο οποίος αισθάνεται ότι υποτιμούν τη νοημοσύνη του, όταν του αναλύουν τα αυτονόητα. Τα ενθυμήματα στηρίζονται σε γενικά παραδεκτές απόψεις και τρόπους σκέψης που ονομάζονται «κοινοί τόποι» (κοινόχρηστα επιχειρήματα).

17. Ποια ήταν τα χαρακτηριστικά του επαγγέλματος του λογογράφου;

Επειδή νόμος όριζε ότι οι διάδικοι ήταν υποχρεωμένοι να αγορεύουν αυτοπροσώπως και, αν υπήρχε συνήγορος, να δευτερολογεί, οι ενδιαφερόμενοι κατέφευγαν στους «λογογράφους». Αυτοί ήταν έμπειροι δικανικοί ρήτορες που, με το αζημίωτο φυσικά, έγραφαν τα κείμενα των λόγων τα οποία ήταν υποχρεωμένοι οι διάδικοι να αποστηθίσουν και να απαγγείλουν στο δικαστήριο. Γνωρίζουμε επίσης ότι ο ίδιος λογογράφος δεν είχε ηθικούς δισταγμούς να συντάσσει πολλές φορές δύο λόγους, έναν για τον κατηγορούμενο κι έναν για τον κατηγορο, στην ίδια δίκη!

Επειδή οι «Ήλιασταί», όπως τους περιγράφει και ο Αριστοφάνης στους «Σφήκες», ήταν απλοϊκοί Αθηναίοι πολίτες χωρίς νομική πείρα και δικαστική συνείδηση, οι λογογράφοι έπρεπε να γνωρίζουν όχι μόνον τους νόμους, αλλά και την ψυχολογία των λαϊκών δικαστών, ώστε να τους επηρεάζουν προς το συμφέρον των πελατών τους. Επιφανέστερος λογογράφος δικανικών λόγων θεωρείται ο Λυσίας.

18. Τι ήταν οι επιδεικτικοί ή πανηγυρικοί λόγοι, ποιο το περιεχόμενό τους και ποιος ο επιφανέστερος εκπρόσωπος του είδους αυτού;

Επιδεικτικοί ή πανηγυρικοί λόγοι, στους οποίους περιλαμβάνονται και οι επιτάφιοι, ήταν οι εκφωνούμενοι σε διάφορες εορτές και συγκεντρώσεις. Με τους λόγους αυτούς εγκωμιάζονται ή επικρίνονται πράξεις και πρόσωπα του παρόντος με συχνές αναδρομές στο παρελθόν και προβλέψεις του μέλλοντος. Ο ρήτορας ζητεί συγχρόνως να επιδείξει τη ρητορική του δεινότητα και να προκαλέσει τις επευφημίες των ακροατών, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπηρετεί και συγκεκριμένες πολιτικές σκοπιμότητες. Οι επιδεικτικοί λόγοι είναι εξάλλου, κατά τον Αριστοτέλη, συγγενείς με τους συμβουλευτικούς. Ο Ισοκράτης κρίνεται ως ο επιφανέστερος εκπρόσωπος του επιδεικτικού γένους.

19. Ποια η αισθητική αξία του έργου του Λυσία;

Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι η αισθητική αξία του έργου. Οι λόγοι του Λυσία χαρακτηρίζονται από τεχνική αρτιότητα, η οποία προκαλεί τον θαυμασμό. Η κατασκευή τους χαρακτηρίζεται από απόλυτη πειθαρχία στους κανόνες της ρητορικής τέχνης. Η συντομία, η περιεκτικότητα και ποικιλία των προομιών· η σαφήνεια, γλυκύτητα και φυσικότητα της διήγησης· η πειστικότητα της απόδειξης, που ο ρήτορας πετυχαίνει με τη δεξιότητά του στον χειρισμό των εντέχνων πίστσεων, δηλ. των λογικών επιχειρημάτων, του ήθους και του πάθους· το μέτρο και η χάρη του επιλόγου αποτελούν τις κυριότερες αρετές στη διάρθρωση των λόγων του. Το σημαντικότερο όμως χαρακτηριστικό της τέχνης του Λυσία είναι η ηθοποιία, την οποία ο Διονύσιος Αλικαρνασσεύς αποκαλεί εὐπρεπεστάτην ἀρετήν. Ο ρήτορας πετυχαίνει να προσαρμόσει τον λόγο του στην προσωπικότητα του πελάτη του κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να δίδεται η εντύπωση ότι ο λόγος φέρει την προσωπική σφραγίδα του ομιλητή και όχι του επαγγελματία λογογράφου.

Η απλότητα του ύφους, η καθαρή και ακριβής έκφραση, για την οποία ο Λυσίας χαρακτηρίστηκε ως τῆς Ἀττικῆς γλώττης ἄριστος κανών, σε συνδυασμό με τη βραχυλογία που συνίσταται στη σύντομη και περιεκτική φράση, αποτελούν τις βασικότερες αρετές του λυσιακού ύφους και συνθέτουν τη μεγαλύτερη αρετή του, την χάριν. Ἐτσι η χάρη και η πειθὼ του λόγου τον καθιστούν χαριτωμένο και απολαυστικό. Ο Διονύσιος Αλικαρνασσεύς πολύ εὐστοχα αναφέρει ότι τὸ ἡδέως καί κεχαρισμένως καὶ ἐπαφροδίτως γράφειν (= η ευχάριστη και χαριτωμένη και κομψή γραφή) είναι γνώρισμα μόνον του Λυσία, ενώ το εὖ γράφειν είναι χαρακτηριστικό και άλλων ρητόρων.

Δίκαια λοιπόν ο Λυσίας χαρακτηρίζεται ως ο διαπρεπέστερος λογογράφος της αρχαιότητας και το έργο του μεγάλης ιστορικής και αισθητικής αξίας.

20. Τι γνωρίζετε για τους Ομηρικούς αγορητές;

Ο Όμηρος θεωρεί την ευγλωττία σπάνιο θεϊκό χάρισμα όπως είναι η ομορφιά και η σύνεση. Προϊόντα του θείου αυτού δωρήματος είναι οι έξοχες αγορεύσεις των Ομηρικών ηρώων. Ο ιδανικός ήρωας έπρεπε να διαπρέπει με τον λόγο στην αγορά όπως με τα ανδραγαθήματα στον πόλεμο, να είναι δηλαδή μύθων τε ρητήρ έργων τε πρηκτήρ (Ιλ. Ι, 443). Είναι η Ομηρική διατύπωση ενός διαχρονικού βέβαια, όχι μόνον Ομηρικού, ιδανικού. Η Ομηρική «ἀγορή» (η συνέλευση) είναι «κυδιάνειρα», δοξάζει δηλαδή τους άνδρες όπως και η μάχη. Στους ρητορικούς αυτούς αγώνες διαπρέπουν οι ηγεμόνες των Αχαιών και των Τρώων, ιδιαίτερα δε ο γηραιός Νέστωρ, ο «λιγύς Πυλίων ἀγορητής, τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδὴ» (που απ' τη γλώσσα του έτρεχε η φωνή γλυκύτερη απ' το μέλι). Ίλ. Α, 248-249

Το φυσικό τάλαντο όμως δεν γνωρίζει κοινωνικές διακρίσεις: «λιγύς αγορητής» (εύγλωττος ρήτορας) χαρακτηρίζεται και ο ασήμαντος Θεοσίτης τον οποίον γελοιογραφεί ο Όμηρος στο Β της Ιλιάδας.

21. Ποια ήταν η κατηγορία εναντίον του Μαντιθέου;

Ο Μαντίθεος από το Θορικό της Ακαμαντίδος φυλής κληρώθηκε βουλευτής και δοκιμάζεται. Εμφανίστηκε όμως στη Βουλή ένας Αθηναίος, ο οποίος τον κατηγορεί ότι υπηρέτησε ως ιππέας των Τριάκοντα, επειδή το όνομά του ήταν γραμμένο στον κατάλογο στον οποίο είχαν αναγραφεί τα ονόματα όλων όσοι υπηρέτησαν ως ιππείς επί των Τριάκοντα. Ο κατήγορος, εκμεταλλεζόμενος προφανώς το μίσος των δημοκρατών Αθηναίων για τους Τριάκοντα και τους οπαδούς τους ελπίζει στην καταδίκη του Μαντιθέου και στην ακύρωση της εκλογής του, αν και πέρασαν αρκετά χρόνια από τότε.

22. Ποιο είναι το περιεχόμενο της διήγησης ενός ρητορικού λόγου;

Διήγησις. Στο μέρος αυτό ο αγορητής εκθέτει τα σχετικά με το θέμα γεγονότα τα οποία κρίνει ότι είναι άγνωστα στον ακροατή είτε ανεπαρκώς ή εσφαλμένως γνωστά. Είναι φανερόν ότι η διήγηση στον ρητορικό λόγο δεν ακολουθεί τους κανόνες της ιστορικής αφηγήσεως. Ο ρήτορας φροντίζει η διήγηση να μη ζημιώσει τον σκοπό της αγορεύσεώς του, χωρίς βέβαια να χάσει τη σαφήνεια και την πειστικότητά της. Φροντίζει επομένως να τονίσει τα ευνοϊκά στοιχεία, να μειώσει τη σημασία όσων είναι ασύμφορα και, μολονότι η συντομία είναι προτέρημα, δεν παραλείπει να περιγράψει ασήμαντα περιστατικά, αν απ' αυτά ο ακροατής ενδέχεται να πεισθεί π.χ. για τη χρηστότητα του ήθους του ή την κακοήθεια του αντιπάλου.

Η διήγηση, ως ξεχωριστό τμήμα της αγορεύσεως, υπάρχει κυρίως και όχι πάντοτε στους δικανικούς λόγους, σπανίως δε στους συμβουλευτικούς. Βεβαίως σύντομες διηγήσεις παρεμβάλλονται στο σώμα όλων των λόγων παράλληλα με τις σχετικές αποδείξεις.

23. α) Τι ήταν οι δικανικοί λόγοι και ποιος ο σκοπός τους;

β) Να αναφέρετε ονομαστικά τα δικαστήρια της αρχαίας Αθήνας· να δώσετε πληροφορίες για το αρχαιότερο.

Δικανικοί λόγοι είναι οι εκφωνούμενοι στα δικαστήρια και αφορούν πράξεις που τελέστηκαν στο παρελθόν. Είναι κατηγορίες ή απολογίες και έχουν σκοπό την απόδειξη της ενοχής ή της αθωότητας του κατηγορουμένου με βάση τον νόμο και το αίσθημα του δικαίου.

Το αρχαιότερο δικαστήριο στην Αθήνα ήταν ο **Άρειος Πάγος**, του οποίου όμως οι αρμοδιότητες περιορίστηκαν από το 462 π.Χ. στην εκδίκαση φόνων εκ προμελέτης και μερικών άλλων μικρότερης σημασίας υποθέσεων. Υπήρχαν βέβαια και άλλα δικαστήρια, ενώ ορισμένες σοβαρές υποθέσεις δικάζε η Βουλή ή και η Εκκλησία του Δήμου. Το κυριότερο βέβαια δικαστήριο του Αθηναϊκού κράτους ήταν η Ηλιαία.

24. Ποιες είναι οι βασικότερες αρετές του ύφους του Λυσία;

Οι λόγοι του Λυσία χαρακτηρίζονται από τεχνική αρτιότητα, η οποία προκαλεί τον θαυμασμό. Η κατασκευή τους χαρακτηρίζεται από απόλυτη πειθαρχία

στους κανόνες της ρητορικής τέχνης. Η συντομία, η περιεκτικότητα και ποικιλία των προομιών· η σαφήνεια, γλυκύτητα και φυσικότητα της διήγησης· η πειστικότητα της απόδειξης, που ο ρήτορας πετυχαίνει με τη δεξιότητά του στον χειρισμό των εντέχνων πίστσεων, δηλ. των λογικών επιχειρημάτων, του ήθους και του πάθους· το μέτρο και η χάρη του επιλόγου αποτελούν τις κυριότερες αρετές στη διάρθρωση των λόγων του. Το σημαντικότερο όμως χαρακτηριστικό της τέχνης του Λυσία είναι η ηθοποιία, την οποίαν ο Διονύσιος Αλικαρνασσεύς αποκαλεί εὐπρεπεστάτην ἀρετήν. Ο ρήτορας πετυχαίνει να προσαρμόσει τον λόγο του στην προσωπικότητα του πελάτη του κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να δίδεται η εντύπωση ότι ο λόγος φέρει την προσωπική σφραγίδα του ομιλητή και όχι του επαγγελματία λογογράφου. Η απλότητα του ύφους, η καθαρή και ακριβής έκφραση, για την οποία ο Λυσίας χαρακτηρίστηκε ως τῆς Ἀττικῆς γλώττης ἄριστος κανών, σε συνδυασμό με τη βραχυλογία που συνίσταται στη σύντομη και περιεκτική φράση, αποτελούν τις βασικότερες αρετές του λυσιακού ύφους και συνθέτουν τη μεγαλύτερη αρετή του, την χάριν. Ἐτσι η χάρη και η πειθὴ του λόγου τον καθιστούν χαριτωμένο και απολαυστικό. Ο Διονύσιος Αλικαρνασσεύς πολύ εὐστοχα αναφέρει ότι τὸ ἡδέως καί κεχαρισμένως καὶ ἐπαφροδίτως γράφειν (= η ευχάριστη και χαριτωμένη και κομψή γραφή) είναι γνώρισμα μόνον του Λυσία, ενώ το εὖ γράφειν είναι χαρακτηριστικό και άλλων ρητόρων. Δίκαια λοιπόν ο Λυσίας χαρακτηρίζεται ως ο διαπρεπέστερος λογογράφος της αρχαιότητας και το ἔργο του μεγάλης ιστορικής και αισθητικής αξίας.

25. Ποιοι λόγοι οδήγησαν τον Λυσία στο επάγγελμα του λογογράφου;

Το 404 π.Χ. με την εγκαθίδρυση στην Αθήνα της αρχής των Τριάκοντα ο Λυσίας βίωσε οδυνηρές καταστάσεις. Τα δημοκρατικά του φρονήματα και η περιουσία του κίνησαν το μίσος των Τυράννων κατά της οικογενείας του. Ο αδελφός του Πολέμαρχος θανατώθηκε χωρίς δίκη, το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας του δημεύτηκε και ο ίδιος δραπέτευσε στα Μέγαρα υποστηρίζοντας από εκεί τους δημοκρατικούς με χρήματα, μισθοφόρους και όπλα. Για τις πολύτιμες αυτές υπηρεσίες του, αμέσως μετά την επάνοδο της δημοκρατίας το 403 π.Χ., ο Θρασύβουλος πρότεινε με ψήφισμα να δοθεί στον Λυσία και σε όσους μετοίκους βοήθησαν εξόριστους Αθηναίους το δικαίωμα του Αθηναίου πολίτη. Ο Αρχίνος όμως, που προερχόταν από τη μετριοπαθή συντηρητική μερίδα του Θηραμένη, κατήγγειλε το ψήφισμα ως παράνομο, διότι ήταν απροβούλευτο, δεν είχε δηλαδή την προηγούμενη έγκριση της Βουλής. Ἐτσι το ψήφισμα του Θρασύβουλου ακυρώθηκε και ο Λυσίας ἔμεινε μέχρι τέλος ισοτελής. Επειδή ἔτσι στερήθηκε του δικαιώματος να αναμειγνύεται αυτοπροσώπως στα δημόσια πράγματα, ασχολήθηκε και πάλι με τη ρητορική, όχι όμως ως ρητοροδιδάσκαλος αλλά ως λογογράφος. Με την ιδιότητά του αυτή συνέγραφε ἐπ' αμοιβή δικανικούς κυρίως λόγους για λογαριασμό των πελατών του, τους οποίους οι ίδιοι εκφωνούσαν στα δικαστήρια. Ο Λυσίας εκφώνησε στο δικαστήριο μόνο τον λόγο Κατὰ Ερατοσθένους, με τον οποίο καταγγέλλει τον Ερατοσθένη, έναν των Τριάκοντα, ως πρωταίτιο για τον θάνατο του αδελφού του Πολέμαρχου.

26. Ποια είναι η σημασία της ηθοποιίας του ρήτορα (ρητορικά ἤθη), κατά την αγόρευσή του, στην επίδραση που ασκούσε στο ακροατήριο;

Τα ήθη. Η πειστικότητα του ρήτορα εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την εντύπωση που θα προξενήσει στο ακροατήριο ο ίδιος ως προσωπικότητα. Αν κατορθώσει να επιβάλει την εικόνα του ως έντιμου ανθρώπου και πολίτη, οι λόγοι του γίνονται πειστικότεροι, αφού είναι λογικό οι άνθρωποι να εμπιστεύονται τους φρόνιμους και ενάρετους. Αντιθέτως προσπαθεί να μειώσει ηθικά τον αντίπαλο και έτσι να εξουδετερώσει την πειστικότητα των επιχειρημάτων του. Συγχρόνως φροντίζει να γίνει συμπαθής στους ακροατές επαινώντας π.χ. τους προγόνους των, κολακεύοντας αυτούς τους ίδιους ή δικαιολογώντας τα λάθη και τις αδυναμίες τους. Και όταν ακόμη είναι υποχρεωμένος να ψέξει τη συμπεριφορά τους, σπεύδει να την αποδώσει στην κακή επίδραση ή την προδοτική δράση άλλων, των αντιπάλων του. Αυτή η ηθοποιία (ρήτορα, αντιπάλου, ακροατή) ασκούμε μεγάλη επίδραση στο ακροατήριο και απαντάται σε όλα τα μέρη του ρητορικού λόγου.

27. χειροτονία, κλεψύδρα, λογογράφοι: Ποιο είναι το περιεχόμενο καθενός από τους όρους αυτούς;

χειροτονία: Η Εκκλησία συνεδρίαζε κανονικά σαράντα φορές τον χρόνο, αλλά και εκτάκτως, όταν το καλούσαν οι περιστάσεις. Χώρος των συνεδριάσεων ήταν συνήθως η Πνύκα και κάποτε η Αγορά ή το θέατρο του Διονύσου. Μετά τις αγορεύσεις αποφάσιζαν ψηφίζοντας συνήθως με ανάταση των χεριών («χειροτονία»).

κλεψύδρα: Ο χρόνος των αγορεύσεων στην Ηλιαία περιοριζόταν από ένα υδραυλικό χρονόμετρο, την «κλεψύδρα».

λογογράφοι: Επειδή νόμος όριζε ότι οι διάδικοι ήταν υποχρεωμένοι να αγορεύουν αυτοπροσώπως και, αν υπήρχε συνήγορος, να δευτερολογεί, οι ενδιαφερόμενοι κατέφευγαν στους «λογογράφους». Αυτοί ήταν έμπειροι δικανικοί ρήτορες που, με το αζημίωτο φυσικά, έγραφαν τα κείμενα των λόγων τα οποία ήταν υποχρεωμένοι οι διάδικοι να αποστηθίσουν και να απαγγείλουν στο δικαστήριο.

28. Να αναφέρετε ονομαστικά τα κύρια μέρη ενός ρητορικού λόγου; Ποιος είναι ο σκοπός του πρώτου μέρους που αποτελεί και την αρχή του λόγου;

Τα κύρια μέρη, στα οποία ο ρήτορας ταξινομεί το απαραίτητο υλικό για τη συγκρότηση του κειμένου, είναι το προοίμιον, η διήγησις, η πίστις (απόδειξις) και ο επίλογος.

Προοίμιον είναι η αρχή του ρητορικού λόγου. Σύντομα ο ρήτορας ενημερώνει τον ακροατή επί του θέματος και προσπαθεί να εξασφαλίσει την εύνοια και την προσοχή του. Σπανίως ρητορικός λόγος αρχίζει χωρίς κάποιο είδος προοιμίου. Μετά το προοίμιο συνήθως ακολουθεί η πρόθεσις, σύντομη δηλαδή έκθεση του θέματος.

29. Τι είναι οι πίστεις και ποια τα είδη τους;

Πίστις (απόδειξις) είναι το ουσιαστικότερο μέρος του ρητορικού λόγου, αφού η Ρητορική ορίζεται ως «πειθούς δημιουργός» ή ως τέχνη «του ιδείν τὰ ὑπάρχοντα πιθανὰ περὶ ἕκαστον» (δηλ. τα πειστικά επιχειρήματα για κάθε ζήτημα). Οι αποδείξεις είναι άτεχνες ή έντεχνες. **Άτεχνες** αποδείξεις είναι

αντικειμενικά πειστήρια που δεν οφείλονται στην τεχνική δεξιότητα του ρήτορα (νόμοι, μαρτυρικές καταθέσεις, όρκοι και έγγραφα όπως συμβόλαια, διαθήκες κ.λπ.). **Έντεχνες** αποδείξεις είναι εκείνες που ο ίδιος ο ρήτορας επινοεί. [Αυτές είναι:

1. Τα ενθυμήματα, βραχυλογικοί συνήθως συλλογισμοί οι οποίοι, αναλόγως των προτάσεων, των δεδομένων δηλ. στα οποία στηρίζονται, δίδουν συνήθως πιθανά, αλλά και ασφαλή κάποτε συμπεράσματα, αν βέβαια τα περιστατικά στα οποία αναφέρονται είναι πράγματι ακριβή. Διότι πολλές φορές ο συλλογισμός είναι μεν τυπικά ορθός, αλλά δεν αληθεύει το συμπέρασμα, αν ο ρήτορας αγνοεί ή αποκρύπτει την αλήθεια. Στο ενθύμημα π.χ. ότι κάποιος έχει πυρετό και επομένως είναι άρρωστος, το συμπέρασμα είναι αναμφισβήτητο, αν όμως πράγματι αυτός έχει πυρετό.

Η βραχυλογία του ενθυμήματος υπηρετεί την κομψότητα του λόγου, την οικονομία του χρόνου και δεν εκνευρίζει τον ακροατή, ο οποίος αισθάνεται ότι υποτιμούν τη νοημοσύνη του, όταν του αναλύουν τα αυτονόητα. Τα ενθυμήματα στηρίζονται σε γενικά παραδεκτές απόψεις και τρόπους σκέψεως που ονομάζονται «κοινοί τόποι» (κοινόχρηστα επιχειρήματα).

2. Τα παραδείγματα. Είναι ιστορικά (πραγματικά) ή πλαστά (παραβολές). Είναι βέβαια ενδείξεις μόνον. Η αποδεικτική τους αξία στηρίζεται στην ομοιότητα ή την αναλογία προς αυτό που ζητείται να αποδειχθεί. Ο απλοϊκός πάντως ακροατής επηρεάζεται, καθώς γενική είναι η αντίληψη πως ό,τι συμβαίνει στον έναν μπορεί να συμβεί στον καθένα.

3. Οι γνώμες. Είναι αποφθέγματα για ζητήματα γενικού χαρακτήρα και επομένως μπορεί να λεχθεί γι' αυτές ό,τι και για τα ενθυμήματα. Η αποδεικτική τους αξία εξαρτάται από τον βαθμό που αναγνωρίζονται γενικώς ως ορθές ή από το κύρος αυτού που τις έχει διατυπώσει.

4. Τα ήθη. Η πειστικότητα του ρήτορα εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την εντύπωση που θα προξενήσει στο ακροατήριο ο ίδιος ως προσωπικότητα. Αν κατορθώσει να επιβάλει την εικόνα του ως έντιμου ανθρώπου και πολίτη, οι λόγοι του γίνονται πειστικότεροι, αφού είναι λογικό οι άνθρωποι να εμπιστεύονται τους φρόνιμους και ενάρετους. Αντιθέτως προσπαθεί να μειώσει ηθικά τον αντίπαλο και έτσι να εξουδετερώσει την πειστικότητα των επιχειρημάτων του. Συγχρόνως φροντίζει να γίνει συμπαθής στους ακροατές επαινώντας π.χ. τους προγόνους των, κολακεύοντας αυτούς τους ίδιους ή δικαιολογώντας τα λάθη και τις αδυναμίες τους. Και όταν ακόμη είναι υποχρεωμένος να ψέξει τη συμπεριφορά τους, σπεύδει να την αποδώσει στην κακή επίδραση ή την προδοτική δράση άλλων, των αντιπάλων του. Αυτή η ηθοποιία (ρήτορα, αντιπάλου, ακροατή) ασκούσε μεγάλη επίδραση στο ακροατήριο και απαντάται σε όλα τα μέρη του ρητορικού λόγου.

5. Τα πάθη. Επίσης σε όλη τη διάρκεια της αγορεύσεως ο ρήτορας, γνωρίζοντας ότι οι άνθρωποι αποφασίζουν περισσότερο συναισθηματικά παρά λογικά, προσπαθεί να διεγείρει στις ψυχές των ακροατών του τα πάθη (τα συναισθήματα) που τον συμφέρουν ή να μεταγγίσει τα πάθη που κυριαρχούν στη δική του ψυχή, δηλ. οργή, φιλία, μίσος, φόβο, οίκτο, ντροπή, φθόνο κ.λπ. (παθολογία).]

30. Ποιοι σκοποί επιδιώκονται με τον επίλογο ενός ρητορικού λόγου;

Επίλογος. Με τον επίλογο συνήθως επιδιώκονται δύο κυρίως σκοποί, η ανάμνηση, που επιτυγχάνεται με μια συντομότερη ανακεφαλαίωση των βασικών θέσεων του λόγου και η παθολογία που καταλήγει σε προτροπή ή

αποτροπή. Όταν ο λόγος είναι πολύ σύντομος, ο επίλογος δεν είναι απαραίτητος.

31. Γιατί ο Λυσίας χαρακτηρίζεται ως πολυγραφότατος;

Ο Λυσίας υπήρξε πολυγραφότατος. Ασχολήθηκε με μεγάλη επιτυχία και με τα τρία είδη του ρητορικού λόγου, ελάχιστα με το συμβουλευτικό, περισσότερο με το επιδεικτικό ή πανηγυρικό και κατ' εξοχήν με το δικανικό.

Στην αρχαιότητα κυκλοφορούσαν με το όνομά του 425 λόγοι, από τους οποίους ο φιλολογικός κύκλος του Διονυσίου Αλικαρνασσεά και του Καικιλίου θεωρούσε γνήσιους 233. Σήμερα μας είναι γνωστοί 172 τίτλοι. Οι συνηθισμένες συλλογές περιλαμβάνουν 35 λόγους. Από αυτούς 23 είναι ολοκληρωμένοι και ορισμένων αμφισβητείται η γνησιότητα. Σώζονται επίσης αποσπάσματα λόγων και επιστολών.

32. Ποιο είναι το έργο του Λυσία (λόγοι που του αποδίδονται, πόσοι σώζονται και πού αναφέρονται);

Ο Λυσίας υπήρξε πολυγραφότατος. Ασχολήθηκε με μεγάλη επιτυχία και με τα τρία είδη του ρητορικού λόγου, ελάχιστα με το συμβουλευτικό, περισσότερο με το επιδεικτικό ή πανηγυρικό και κατ' εξοχήν με το δικανικό.

Στην αρχαιότητα κυκλοφορούσαν με το όνομά του 425 λόγοι, από τους οποίους ο φιλολογικός κύκλος του Διονυσίου Αλικαρνασσεά και του Καικιλίου θεωρούσε γνήσιους 233. Σήμερα μας είναι γνωστοί 172 τίτλοι. Οι συνηθισμένες συλλογές περιλαμβάνουν 35 λόγους. Από αυτούς 23 είναι ολοκληρωμένοι και ορισμένων αμφισβητείται η γνησιότητα. Σώζονται επίσης αποσπάσματα λόγων και επιστολών.

Από τους σωζόμενους λόγους ένας μόνον είναι συμβουλευτικός ο **Περί της Πολιτείας** και δυο επιδεικτικοί, ο **Επιτάφιος** και ο **Ολυμπιακός**. Οι υπόλοιποι με εξαίρεση τον **Ερωτικό**, ο οποίος έφθασε σε μας μέσω του Πλάτωνα και εμπεριέχεται στο έργο του Φαίδρος, είναι δικανικοί, κατηγορικοί ή απολογητικοί, και αναφέρονται σε ποικίλες υποθέσεις δημόσιες ή ιδιωτικές.

33. Ποια η σχέση του Λυσία με το καθεστώς των Τριάκοντα;

Το 404 π.Χ. με την εγκαθίδρυση στην Αθήνα της αρχής των Τριάκοντα ο Λυσίας βίωσε οδυνηρές καταστάσεις. Τα δημοκρατικά του φρονήματα και η περιουσία του κίνησαν το μίσος των Τυράννων κατά της οικογενείας του. Ο αδελφός του Πολέμαρχος θανατώθηκε χωρίς δίκη, το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας του δημεύτηκε και ο ίδιος δραπέτευσε στα Μέγαρα υποστηρίζοντας από εκεί τους δημοκρατικούς με χρήματα, μισθοφόρους και όπλα. Για τις πολύτιμες αυτές υπηρεσίες του, αμέσως μετά την επάνοδο της δημοκρατίας το 403 π.Χ., ο Θρασύβουλος πρότεινε με ψήφισμα να δοθεί στον Λυσία και σε όσους μετοίκους βοήθησαν εξόριστους Αθηναίους το δικαίωμα του Αθηναίου πολίτη. Ο Αρχίνος όμως, που προερχόταν από τη μετριοπαθή συντηρητική μερίδα του Θηραμένη, κατήγγειλε το ψήφισμα ως παράνομο, διότι ήταν απροβούλευτο, δεν είχε δηλαδή την προηγούμενη έγκριση της Βουλής. Έτσι το ψήφισμα του Θρασύβουλου ακυρώθηκε και ο Λυσίας έμεινε μέχρι τέλους ισοτελής. Επειδή έτσι στερήθηκε του δικαιώματος να αναμειγνύεται αυτοπροσώπως στα δημόσια πράγματα, ασχολήθηκε και πάλι

με τη ρητορική, όχι όμως ως ρητοροδιδάσκαλος αλλά ως λογογράφος. Με την ιδιότητά του αυτή συνέγραφε επ' αμοιβή δικανικούς κυρίως λόγους για λογαριασμό των πελατών του, τους οποίους οι ίδιοι εκφωνούσαν στα δικαστήρια. Ο Λυσίας εκφώνησε στο δικαστήριο μόνο τον λόγο Κατά Ερατοσθένους, με τον οποίο καταγγέλλει τον Ερατοσθένη, έναν των Τριάκοντα, ως πρωταίτιο για τον θάνατο του αδελφού του Πολέμαρχου.

34. Ποιοι ήταν οι πρώτοι δημιουργοί και δάσκαλοι της συστηματικής ρητορικής και ποια η προσφορά τους;

Ο Συρακόσιος Κόραξ και ο επίσης Συρακόσιος μαθητής του Τ(ε)ισίας είναι οι δημιουργοί και διδάσκαλοι της συστηματικής πλέον ρητορικής, στη Σικελία μετά το 466 π.Χ., όταν καταλύθηκαν εκεί οι τυραννίδες και επικράτησαν δημοκρατικά πολιτεύματα. Σ' αυτούς οφείλεται η διαίρεση του ρητορικού λόγου σε μέρη και η χρήση των «εικότων», των πιθανών δηλ. λογικών επιχειρημάτων, στην υποστήριξη των δικαστικών υποθέσεων. Ένας από τους δύο, το πιο πιθανόν ο Τισίας, έγραψε και το πρώτο εγχειρίδιο ρητορικής με τον τίτλο «Τέχνη». «Τέχνη» προφανώς χαρακτηρίζεται η ρητορική, κάτι που θα αμφισβητήσει αργότερα η αυστηρή Πλατωνική κριτική.

35. Τι ήταν οι συμβουλευτικοί λόγοι, ποιο το περιεχόμενό τους και ποιος ο σημαντικότερος ρήτορας συμβουλευτικών λόγων;

Οι συμβουλευτικοί είναι λόγοι πολιτικοί που εκφωνούνται στις συνελεύσεις του λαού. Μ' αυτούς παρέχονται συμβουλές για το μέλλον. Ο ρήτορας προτρέπει ή αποτρέπει τον λαό με σκοπό την επίτευξη του συμφέροντος ή την αποφυγή πολιτικών σφαλμάτων.

Στην Αθήνα οι πολιτικές αγορεύσεις γίνονταν ενώπιον της Εκκλησίας του Δήμου η οποία αποφάσιζε για τα πιο σοβαρά θέματα του κράτους, όπως η κήρυξη πολέμου, η υπογραφή ειρήνης, η σύναψη και διάλυση συμμαχιών, η ψήφιση νόμων, τα δημόσια οικονομικά κ.λπ. Δικαίωμα λόγου και ψήφου είχαν σ' αυτήν όλοι οι γνήσιοι («ἐξ ἁμφοῖν γονέοιν») Αθηναίοι πολίτες από το εικοστό έτος της ηλικίας τους, αν δεν τους είχαν αφαιρεθεί τα πολιτικά δικαιώματα.

Η Εκκλησία συνεδρίαζε κανονικά σαράντα φορές τον χρόνο, αλλά και εκτάκτως, όταν το καλούσαν οι περιστάσεις. Χώρος των συνεδριάσεων ήταν συνήθως η Πνύκα και κάποτε η Αγορά ή το θέατρο του Διονύσου. Μετά τις αγορεύσεις αποφάσιζαν ψηφίζοντας συνήθως με ανάταση των χεριών («χειροτονία»).

Οι ρήτορες είχαν απόλυτη ελευθερία συμβουλής και μεγάλη επιρροή στην πολιτική ζωή, ακόμη και αν δεν ασκούσαν δημόσιο λειτούργημα. Είχαν όμως και την ευθύνη των εισηγήσεών τους, αφού το όνομά τους και οι προτάσεις τους περιλαμβάνονταν στα ψηφίσματα της Εκκλησίας. Σημαντικότερος ρήτορας συμβουλευτικών λόγων θεωρείται ο **Δημοσθένης**.

36. Ποια είναι η αντίληψη του Ομήρου για την ευγλωττία; Ποια τα γνωρίσματα του ιδανικού ομηρικού ήρωα;

Ο Όμηρος θεωρεί την ευγλωττία σπάνιο θεϊκό χάρισμα όπως είναι η ομορφιά και η σύνεση. Προϊόντα του θείου αυτού δωρήματος είναι οι έξοχες αγορεύσεις των Ομηρικών ηρώων. Ο ιδανικός ήρωας έπρεπε να διαπρέπει με

τον λόγο στην αγορά όπως με τα ανδραγαθήματα στον πόλεμο, να είναι δηλαδή μύθων τε ρήτηρ ἔργων τε πρηκτήρ (Ϊλ. Ι, 443). Είναι η Ομηρική διατύπωση ενός διαχρονικού βέβαια, όχι μόνον Ομηρικού, ιδανικού. Η Ομηρική «ἀγορή» (η συνέλευση) είναι «κυδιάνειρα», δοξάζει δηλαδή τους άνδρες όπως και η μάχη. Στους ρητορικούς αυτούς αγώνες διαπρέπουν οι ηγεμόνες των Αχαιών και των Τρώων, ιδιαίτερα δε ο γηραιός Νέστωρ, ο «λιγύς Πυλίων ἀγορητής, τοῦ και ἀπό γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδῆ» (που απ' τη γλώσσα του έτρεχε η φωνή γλυκύτερη απ' το μέλι). Ϊλ. Α, 248-249 Το φυσικό τάλαντο όμως δεν γνωρίζει κοινωνικές διακρίσεις: «λιγύς ἀγορητής» (εύγλωττος ρήτορας) χαρακτηρίζεται και ο ασήμαντος Θερσίτης τον οποίον γελοιογραφεί ο Όμηρος στο Β της Ιλιάδας.

37. Γιατί ο Λυσίας δεν απέκτησε το δικαίωμα του Αθηναίου πολίτη;

Το 404 π.Χ. με την εγκαθίδρυση στην Αθήνα της αρχής των Τριάκοντα ο Λυσίας βίωσε οδυνηρές καταστάσεις. Τα δημοκρατικά του φρονήματα και η περιουσία του κίνησαν το μίσος των Τυράννων κατά της οικογενείας του. Ο αδελφός του Πολέμαρχος θανατώθηκε χωρίς δίκη, το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας του δημεύτηκε και ο ίδιος δραπέτευσε στα Μέγαρα υποστηρίζοντας από εκεί τους δημοκρατικούς με χρήματα, μισθοφόρους και όπλα. Για τις πολύτιμες αυτές υπηρεσίες του, αμέσως μετά την επάνοδο της δημοκρατίας το 403 π.Χ., ο Θρασύβουλος πρότεινε με ψήφισμα να δοθεί στον Λυσία και σε όσους μετοίκους βοήθησαν εξόριστους Αθηναίους το δικαίωμα του Αθηναίου πολίτη. Ο Αρχίνος όμως, που προερχόταν από τη μετριοπαθή συντηρητική μερίδα του Θηραμένη, κατήγγειλε το ψήφισμα ως παράνομο, διότι ήταν απροβούλευτο, δεν είχε δηλαδή την προηγούμενη έγκριση της Βουλής. Έτσι το ψήφισμα του Θρασύβουλου ακυρώθηκε και ο Λυσίας έμεινε μέχρι τέλους ισοτελής.

38. Ποιο στόχο έχει η ρητορική ως πειθούς δημιουργός; Πώς χρησιμοποιήθηκε από τους μαθητές των σοφιστών;

Ο Γοργίας, όπως και οι περισσότεροι σοφιστές, αρνείται ότι υπάρχει αντικειμενική γνώση και επομένως αντικειμενική αλήθεια και ηθική. Ο Πρωταγόρας είχε διατυπώσει την άποψη ότι για κάθε ζήτημα υπάρχουν δύο λόγοι (άποψεις) αντίθετοι μεταξύ τους με την απαίτηση να είναι και οι δύο συγχρόνως εξίσου αληθινοί («δισσοί λόγοι»). Η ρητορική λοιπόν ως «πειθούς δημιουργός», ως τεχνική δηλαδή που έχει στόχο να πείσει, δεν ενδιαφέρεται να ανακαλύψει και να διδάξει τα αληθινά και τα δίκαια, αφού αυτά σύμφωνα με τις αντιλήψεις αυτές δεν υπάρχουν, αλλά να εκθέσει τα «εικότα», δηλαδή τα πιθανά, τα αληθοφανή, αυτά που μοιάζουν να είναι, κι ας μην είναι, αληθινά, φθάνει να συμφέρουν τον ρήτορα ή τον πελάτη του.

Είναι φανερόν ότι οι μαθητές των σοφιστών χρησιμοποίησαν τη γνώση της ρητορικής για να στρεψοδικούν στα δικαστήρια και να δημαγωγούν στις συνελεύσεις. Γνωρίζουμε επίσης ότι ο ίδιος λογογράφος δεν είχε ηθικούς δισταγμούς να συντάσσει πολλές φορές δύο λόγους, έναν για τον κατηγορούμενο κι έναν για τον κατηγορο, στην ίδια δίκη!

39. Να δώσετε το περιεχόμενο των όρων: φυσική ευγλωττία, ἀγορή, κυδιάνειρα, ισηγορία.

φυσική ευγλωττία: Ακόμη και στο στενό κοινωνικό μας περιβάλλον όλοι έχουμε γνωρίσει ανθρώπους με έμφυτο το χάρισμα του λόγου. Μερικοί απ' αυτούς δεν έχουν καν τις στοιχειώδεις γραμματικές γνώσεις, και όμως διαθέτουν μια φυσική ευγλωττία που μπορεί εύκολα να γοητεύσει και να πείσει.

άγορη: Η Ομηρική «άγορη» (η συνέλευση), όπου ο ήρωας καλείται να διαπρέπει με το λόγο του.

κυδιάνειρα: Αυτή που δοξάζει τους άνδρες.

ισηγορία: Το δημοκρατικό πολίτευμα, που βασικό του χαρακτηριστικό ήταν η «ισηγορία» (ισότητα στο δικαίωμα του λόγου), έδωσε τη δυνατότητα σε πολλούς να αξιοποιήσουν το φυσικό τους τάλαντο.

40. Τι γνωρίζετε για τη γέννηση της συστηματικής ρητορείας στη Σικελία;

Υπάρχει βεβαίως αρκετή απόσταση μεταξύ φυσικής ευγλωττίας και συστηματικής ρητορικής. Η τελευταία δεν αρκείται στη φύση, αλλ' απαιτεί ακριβή γνώση των κανόνων («έπιστήμην») και άσκηση («μελέτην»).

Η απόσταση αυτή διανύθηκε, όπως φαίνεται, στη Σικελία μετά το 466 π.Χ., όταν καταλύθηκαν εκεί οι τυραννίδες και επικράτησαν δημοκρατικά πολιτεύματα. Το πλήθος των αστικών δικών που ακολούθησαν, για την ανάκτηση περιουσιών που είχαν σφετερισθεί οι τύραννοι, ευνόησε την ανάπτυξη της δικανικής ρητορείας. Ο Συρακόσιος Κόραξ και ο επίσης Συρακόσιος μαθητής του Τ(ε)ισίας είναι οι δημιουργοί και διδάσκαλοι της συστηματικής πλέον ρητορικής. Σ' αυτούς οφείλεται η διαίρεση του ρητορικού λόγου σε μέρη και η χρήση των «εικότων», των πιθανών δηλ. λογικών επιχειρημάτων, στην υποστήριξη των δικαστικών υποθέσεων. Ένας από τους δύο, το πιο πιθανόν ο Τισίας, έγραψε και το πρώτο εγχειρίδιο ρητορικής με τον τίτλο «Τέχνη». «Τέχνη» προφανώς χαρακτηρίζεται η ρητορική, κάτι που θα αμφισβητήσει αργότερα η αυστηρή Πλατωνική κριτική.

41. Γιατί το έργο του Λυσία έχει ιστορική αξία και συγχρόνως συμβάλλει στην καλύτερη γνώση μας για την αττική δικονομία;

Το έργο του Λυσία έχει σημαντική ιστορική αξία. Παρέχει πολύτιμες γνώσεις για την εσωτερική πολιτική κατάσταση της Αθήνας την περίοδο από το τέλος του Πελοποννησιακού μέχρι και του Κορινθιακού πολέμου (404-393 π.Χ.) ειδικότερα δε για την εποχή των Τριάκοντα. Οι πληροφορίες του Λυσία είναι αξιόπιστες και ενισχύουν ή συμπληρώνουν εκείνες του Ξενοφώντα, του Αριστοτέλη και του Διοδώρου.

Οι δικανικοί του λόγοι με την ποικιλία των υποθέσεων φωτίζουν την ιδιωτική, κοινωνική και οικονομική ζωή των Αθηναίων της περιόδου αυτής και αποτελούν πολύτιμο βοήθημα για τον μελετητή της αττικής δικονομίας και του δικαίου γενικότερα.

42. Πού ανιχνεύονται στοιχεία φυσικής ρητορείας εκτός από τα ομηρικά έπη και πώς το δημοκρατικό πολίτευμα συνέβαλε στην αξιοποίηση αυτού του χαρίσματος. Να αναφέρετε σπουδαίους φυσικούς ρήτορες.

Στοιχεία φυσικής ρητορείας ανιχνεύονται επίσης σε έργα ποιητών όπως ο Σόλων και ο Πίνδαρος, αλλά και σε αγορεύσεις ιστορικών προσώπων στο έργο του Ηροδότου. Το δημοκρατικό πολίτευμα, που βασικό του χαρακτηριστικό ήταν η «ισηγορία» (ισότητα στο δικαίωμα του λόγου), έδωσε τη δυνατότητα σε πολλούς να αξιοποιήσουν το φυσικό τους ταλέντο. Τη γενική εκτίμηση για την έμφυτη αυτήν ικανότητα επισημαίνουν ονόματα όπως Αρισταγόρας, Ευαγόρας, Πρωταγόρας, Πυθαγόρας κ.λπ.

Σπουδαίοι φυσικοί ρήτορες ήταν ο Θεμιστοκλής και ο Περικλής οι οποίοι φαίνεται πως προετοίμαζαν επιμελώς τις αγορεύσεις τους. Ο Περικλής μάλιστα, λόγω των σχέσεών του με τους σοφιστές, ίσως είχε και κάποιες θεωρητικές γνώσεις ρητορικής τεχνικής. Πάντως δεν φαίνεται να έγραφαν τους λόγους των και κανένα κείμενό τους δεν έχει διασωθεί όπως ακριβώς εκφωνήθηκε.

43. Τι είναι τα παραδείγματα και οι γνώμες και ποια η αποδεικτική τους αξία;

Τα παραδείγματα. Είναι ιστορικά (πραγματικά) ή πλαστά (παραβολές). Είναι βέβαια ενδείξεις μόνον. Η αποδεικτική τους αξία στηρίζεται στην ομοιότητα ή την αναλογία προς αυτό που ζητείται να αποδειχθεί. Ο απλοϊκός πάντως ακροατής επηρεάζεται, καθώς γενική είναι η αντίληψη πως ό,τι συμβαίνει στον έναν μπορεί να συμβεί στον καθένα.

Οι γνώμες. Είναι αποφθέγματα για ζητήματα γενικού χαρακτήρα και επομένως μπορεί να λεχθεί γι' αυτές ό,τι και για τα ενθυμήματα. Η αποδεικτική τους αξία εξαρτάται από τον βαθμό που αναγνωρίζονται γενικώς ως ορθές ή από το κύρος αυτού που τις έχει διατυπώσει. Τόσο τα παραδείγματα όσο και οι γνώμες ανήκουν στις έντεχνες αποδείξεις.

44. Ποιο είναι το περιεχόμενο της διήγησης ενός ρητορικού λόγου;

Διήγησις. Στο μέρος αυτό ο αγορητής εκθέτει τα σχετικά με το θέμα γεγονότα τα οποία κρίνει ότι είναι άγνωστα στον ακροατή είτε ανεπαρκώς ή εσφαλμένως γνωστά. Είναι φανερόν ότι η διήγηση στον ρητορικό λόγο δεν ακολουθεί τους κανόνες της ιστορικής αφηγήσεως. Ο ρήτορας φροντίζει η διήγηση να μη ζημιώσει τον σκοπό της αγορεύσεώς του, χωρίς βέβαια να χάσει τη σαφήνεια και την πειστικότητά της. Φροντίζει επομένως να τονίσει τα ευνοϊκά στοιχεία, να μειώσει τη σημασία όσων είναι ασύμφορα και, μολονότι η συντομία είναι προτέρημα, δεν παραλείπει να περιγράψει ασήμαντα περιστατικά, αν απ' αυτά ο ακροατής ενδέχεται να πεισθεί π.χ. για τη χρηστότητα του ήθους του ή την κακοήθεια του αντιπάλου.

Η διήγηση, ως ξεχωριστό τμήμα της αγορεύσεως, υπάρχει κυρίως και όχι πάντοτε στους δικανικούς λόγους, σπανίως δε στους συμβουλευτικούς. Βεβαίως σύντομες διηγήσεις παρεμβάλλονται στο σώμα όλων των λόγων παράλληλα με τις σχετικές αποδείξεις.

45. Να αναφέρετε ονομαστικά τα είδη των ρητορικών λόγων, κατά τον Αριστοτέλη, και πού εκφωνείται ο καθένας;

Υπάρχουν τριών ειδών ρητορικοί λόγοι κατά τον Αριστοτέλη, οι συμβουλευτικοί, οι δικανικοί και οι επιδεικτικοί (πανηγυρικοί). Οι συμβουλευτικοί είναι λόγοι πολιτικοί που εκφωνούνται στις συνελεύσεις του

λαού. Δικανικοί λόγοι είναι οι εκφωνούμενοι στα δικαστήρια και αφορούν πράξεις που τελέστηκαν στο παρελθόν. Επιδεικτικοί ή πανηγυρικοί λόγοι, στους οποίους περιλαμβάνονται και οι επιτάφιοι, ήταν οι εκφωνούμενοι σε διάφορες εορτές και συγκεντρώσεις.

46. α) Ποια είναι η συνοπτική δομή του Ύπερ Μαντιθέου λόγου του Λυσία;

β) Γιατί η διήγηση στον Ύπερ Μαντιθέου λόγο του Λυσία λειτουργεί και ως απόδειξη;

Η τάξη, δηλ. η διάκριση του ρητορικού λόγου στα μέρη του, είναι για τον Λυσία στερεότυπη. Για τη σταθερότητα αυτή ξεχωρίζει ανάμεσα στους άλλους ρήτορες. Έτσι και ο λόγος αυτός αποτελείται από τα εξής μέρη:

A. Προοίμιο (exordium) §§1-3

B. Διήγηση (narratio) - Πίστη ή Απόδειξη (probatio ή argumentatio) §§4-19

Γ. Επίλογος (peroratio) §§20-21

Η διήγηση δεν περιλαμβάνει μόνον έκθεση γεγονότων σχετικών με το κατηγορητήριο, αλλά και γεγονότα που χρησιμοποιούνται ως αποδεικτικά στοιχεία όχι μόνο για την αναίρεση της κατηγορίας αλλά και για την προβολή της υποδειγματικής συμπεριφοράς του κατηγορουμένου στον ιδιωτικό και δημόσιο βίο του. Έτσι η διήγηση στο μεγαλύτερο μέρος του λόγου λειτουργεί ως απόδειξη.

47. Ποια είναι η σημασία της παθοποιίας του ρήτορα (ρητορικά πάθη), κατά την αγοράυσή του, στην επίδραση που ασκούσε στο ακροατήριο;

Τα πάθη. Επίσης σε όλη τη διάρκεια της αγορεύσεως ο ρήτορας, γνωρίζοντας ότι οι άνθρωποι αποφασίζουν περισσότερο συναισθηματικά παρά λογικά, προσπαθεί να διεγείρει στις ψυχές των ακροατών του τα πάθη (τα συναισθήματα) που τον συμφέρουν ή να μεταγγίσει τα πάθη που κυριαρχούν στη δική του ψυχή, δηλ. οργή, φιλία, μίσος, φόβο, οίκτο, ντροπή, φθόνο κ.λπ. (παθοποιία).

48. Ποια η διαφορά φυσικής ευγλωττίας και συστηματικής ρητορικής; Πώς καλύφθηκε η διαφορά αυτή, πού και κάτω από ποιες συνθήκες;

Υπάρχει βεβαίως αρκετή απόσταση μεταξύ φυσικής ευγλωττίας και συστηματικής ρητορικής. Η τελευταία δεν αρκείται στη φύση, αλλ' απαιτεί ακριβή γνώση των κανόνων («έπιστήμην») και άσκηση («μελέτην»).

Η απόσταση αυτή διανύθηκε, όπως φαίνεται, στη Σικελία μετά το 466 π.Χ., όταν καταλύθηκαν εκεί οι τυραννίδες και επικράτησαν δημοκρατικά πολιτεύματα. Το πλήθος των αστικών δικών που ακολούθησαν, για την ανάκτηση περιουσιών που είχαν σφετερισθεί οι τύραννοι, ευνόησε την ανάπτυξη της δικανικής ρητορείας. Ο Συρακόσιος Κόραξ και ο επίσης Συρακόσιος μαθητής του Τ(ε)ισίας είναι οι δημιουργοί και διδάσκαλοι της συστηματικής πλέον ρητορικής. Σ' αυτούς οφείλεται η διαίρεση του ρητορικού λόγου σε μέρη και η χρήση των «εικότων», των πιθανών δηλ. λογικών επιχειρημάτων, στην υποστήριξη των δικαστικών υποθέσεων. Ένας από τους δύο, το πιο πιθανόν ο Τισίας, έγραψε και το πρώτο εγχειρίδιο ρητορικής με

τον τίτλο «Τέχνη». «Τέχνη» προφανώς χαρακτηρίζεται η ρητορική, κάτι που θα αμφισβητήσει αργότερα η αυστηρή Πλατωνική κριτική.

49. Ποια ήταν τα θέματα για τα οποία αποφάσιζε η Εκκλησία του Δήμου, πού και πότε συνεδρίαζε αυτή και πώς ψηφίζονταν οι αποφάσεις;

Στην Αθήνα οι πολιτικές αγορεύσεις γίνονταν ενώπιον της Εκκλησίας του Δήμου η οποία αποφάσιζε για τα πιο σοβαρά θέματα του κράτους, όπως η κήρυξη πολέμου, η υπογραφή ειρήνης, η σύναψη και διάλυση συμμαχιών, η ψήφιση νόμων, τα δημόσια οικονομικά κ.λπ. Δικαίωμα λόγου και ψήφου είχαν σ' αυτήν όλοι οι γνήσιοι («ἐξ ἁμφοῖν γονέοιν») Αθηναῖοι πολίτες από το εικοστό έτος της ηλικίας τους, αν δεν τους είχαν αφαιρεθεί τα πολιτικά δικαιώματα.

Η Εκκλησία συνεδρίαζε κανονικά σαράντα φορές τον χρόνο, αλλά και εκτάκτως, όταν το καλούσαν οι περιστάσεις. Χώρος των συνεδριάσεων ήταν συνήθως η Πνύκα και κάποτε η Αγορά ή το θέατρο του Διονύσου. Μετά τις αγορεύσεις αποφάσιζαν ψηφίζοντας συνήθως με ανάταση των χεριών («χειροτονία»).

50. Με ποια επιχειρήματα ο Μαντίθεος προσπαθεί να αντικρούσει την κατηγορία που του αποδίδεται και ποιο ήταν το σημαντικότερο επιχείρημά του;

Ο Μαντίθεος δεν μπορεί να αρνηθεί την αναγραφή του ονόματός του στον κατάλογο, προσπαθεί όμως να πείσει το δικαστήριο ότι το γεγονός αυτό δεν αποτελεί απόδειξη ενοχής. Ισχυρίζεται ότι η γύψινη σανίδα, όπου ήταν γραμμένα τα ονόματα των ιππέων, ήταν εκτεθειμένη και ο καθένας μπορούσε να σβήσει όποιο όνομα ήθελε και να γράψει ένα άλλο. Το σημαντικότερο όμως επιχείρημά του ήταν ότι αυτός δεν έγινε ιππέας, διότι ο φύλαρχος δεν εισέπραξε από αυτόν την κατάσταση, δηλ. τη χρηματική προκαταβολή που έπαιρναν οι ιππείς από το δημόσιο ταμείο και την οποία επέστρεφαν με τη λήξη της θητείας τους, αφού μάλιστα απουσίαζε από την Αθήνα την εποχή των Τριάκοντα.

